

սովեղէն բարբառը սքանչացուց ամբոխը. ա-
սոնք եւ անշուշտ հնութեան ստուերով սքո-
ղեալ դարերու խաւարին մէջ՝ փայլեցան ի-
բրեւ արուեստականեր, որք իրենց ժամանակին
մատակարարատ ցիտութեան վրայ արձակե-
ցին լուսաւոր ճառագայթներ: Սակայն երբ
մահը տարածեց անոնց վրայ իւր սգաւոր
ծածկոյթը, անոնց լուսարձակ ճառագայթ-
ներն ալ միտնգամայն շիջան նուազեցան.
— և այնքան շոինդն համբաւոյ այդքան ան-
գիր իմաստնոց՝ չթողուց յաջորդ ժամանա-
կաց՝ բայց եթէ՝ ոտակ անոնց անուանքը,
անպատիւ յիշատակը, խուլ ձայն մը ան-
ծայր խորութեան մէջ, եթէ ի բաց առնունք
մի քանինբեր, որոց գրուածք՝ ժամանակին
սամեաժախ ժանեաց ներքոյ մանրեցան:

Ուստի սոսկ ընթերցող մը կրնայ ըլլալ
իմաստուն, բազմահմուտ, բայց նա առանց
կտակի մեռնողի նման՝ մահուամբ կը խզէ
իւր հմտայից կենաց թելերը, և ինքզինքը
կը զրկէ կենդանի մարդկութեան հետ կցոր-
դութենէն: Նա կ'ապրի իրեն համար. ան-
գաստան մ'է պտղալից՝ որոյ պտուղները
զուցէ կը վայեն միայն իւր ժամանակա-
կիցք. յանդուարեալ գեղեցիկ տաճար մ'է
նա, այլ գրեթէ միշտ փակուած, մանաւանդ
էն կնքուած, և երանելի թէ զոնկ պատեհարգմի
ժամանակ բացուէր: Միթէ՞ Որատիոսի հետե-
ւալ տողը՝ իբրեւ արձագանգ մը կրկնելով առ
այգպիսի ընթերցող՝ կ'անիրաւինք.

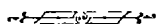
..... Speramus carmina fingi
Posse, linenda cedro et levi servan-
da cupresso?։ Վասն զի սոսկ ընթերցողը
կը նմանի ճիշդ այն ագնիւ արկղին, յո-
րում մեծն Աղեքսանդր զգուշութեամբ կը
պահէր իլիականը:

Փրեզերիկոս կայսր Բրուսիոյ, տեսնելով
որ պալատականք կը նախանձին Վուդեոի
վրայ, որ կ'ապրեր այն աստի իւր ջով,
բաւ նախանձորդաց. “Laissez faire; on
presse l'orange et on la jette quand
on a avalé le jus. Մոյնպէս, պարզապէս
ընթերցող իմաստնոց նարընշանման քաղցր
հիւթը կը հանեն ժամանակակիցք, և ապա՝
անյիշատակ մոռացութեան աւերակաց ներքոյ
կը ձգեն անոնց անուանքը, եթէ անոնք

նախգգուշութեամբ չեն գրողմած գրչով՝ իրենց
անուններուն վրայ՝ ոչ գիտութիւն, ոչ քեր-
թութիւն՝ որ մինչեւ մեզի հասնէր:

Ուրեմն գիրք կարդալու է. սակայն, եթէ
կ'ուզէ որ անսպաս կեանք ունենալ եւ և
յետ մահուն, հարկ է՝ որ զրիչը ու գիրքը
իրարմէ անանջատ պահէ. ընթերցումը իբր
աղբիւր մ'ընէ գրութեան. — այս եւս է հիմնա-
կան կէտ մը ի կրթութեան: Եւ այդպիսի ճար-
տար և յաջող իմաստնոյ գրադարանին վրայ
արձանագրելու է. Աստ կեան մեռեալը, և
պաւտգամ տան համբարը՝ Այո՛ր, ոչ երեք
կը մեռնին քաջ մատենագիրք, անոնց կեն-
դանի ձայնը կը հասնի մինչև առ մեզ՝
բիւր գարուց խորհրդական լուսութեան մէջէն:
Մատենագիրք, որք գիտցեր են ճարտարու-
թեամբ իրենց գրչին փոքրիկ ծայրով ամ-
փոփել լայն ընթերցումը, ընդարձակ միտ-
քը, և գեղեցիկ գագցումը, դարուց ի դարս
իրենց գերեզմանաց մէջէն պիտի ուղղին
մեր հոգին, պիտի կառավարեն մեր սրտին
թրթռացող թելերը, որոց զգայնութիւնը
մտաց անդադարաւորութեան հետ խառնուած՝
կրնայ մեր գրիչը ընել գգայութիւն. — Բայց թէ,
նախ՝ ինչպէս և ինչ կարդալու է, և երկրորդ՝
ինչպէս գրելու է՝ յարմար առթիւ կը բա-
ցատրենք:

Հ. Ս. Ս.

ՔԵՐԱՆԱԳՐԱՆ ԱՎԵԱՐԿԵՐ

Թէ աշխարհաբար լեզուն ինչ հսկա-
յական քաղ ըրաւ դարուս վերջին կիսուն,
արդէն ծանօթ է ամէն ընթերցողի: Միշտ մէկ
կողմէն՝ շեմ գրաբարեաններու և աշխարհա-
բարեաններու սրտընդոտ բաժնիները կը
նուազէին և կուտողներուն զէնքերը կը ծանգո-
ւէին, միւս կողմէն՝ աշխարհաբարը լոկի ձեջիկ
կը գծեր իրեն ճանրայ մը հարթ և կոկ, սրմէ
վինքը ետ դարձնելով կամ առջեւ աղբիւր-
ներ յարուցանելը՝ ընութեան զէմ կուտել մը
պիտի ըլլար: Գրաբարեանք նախագգած՝ ար-

դէն քաշուած էին, թէպէտ ակամայ, պատե-
րազմի դաշտէն, թողողով աշխարհաբարեան-
հերոս ձեռքը աւար մը՝ զոր խելը՝ ոչ միայն
զժուար, այլ և անհնարին էր Գրաբարն այ՝
թողուց հրապարակը՝ նման իր արտայաննե-
րուն, զնաց բազմիւ զշնոյական գահայրին
վրայ՝ բոլոր իր ճոխապաճոյճ արդուզարդը
ժողոված, բայց պայմանաւ միշտ սիրով բն-
ձեռելու իր դստեր, որ տակաւ կը հագուէր
կը սգուէր, կապտելով իր մօր բազմահա-
բուստ գանձերէն, և կը դառնար կ'ըլլար
բամբիշ մը՝ արժանի այնպիսի մօր:

Այնուհետեւ, ազգային թէ՛ պարբերական
և թէ՛ առօրեայ թերթներ Նորօրինակ եռան-
դեամբ սկսան մրցիլ՝ ձուլելու համար աշ-
խարհաբարը ընդհանուր կանոններու տակ.
հրատարակուեցան հմտալից քերականու-
թիւններ, և դեռ եւս ամէն ջանք կ'ըլլուի
յղկելու, կոկելու զայն, և բարձրացընելու
գրականական հորիզոնի մը, որով կարելի
ըլլայ նոր սերնդեան մատենագրութիւնը յե-
րիւրել յօրինել՝ իրեն հասկընալի լեզուով:
Փառելի են այս ամէն ջանքեր, բայց արդեօք
հասած է ժամը, և կրնանք լիափութիւն վկայել
թէ բարձրացած ըլլայ այն՝ բաղձադուած առ-
տինանին: Այսն կամ ոչը ուրիշներուն թող-
լով ըսել, ես պիտի ջանամ, իբր փափա-
քող՝ աշխարհաբարի յղկման և զարգացման,
մատնանիշ ընել աշխարհաբարի ուղղագրու-
թեան մասին մի քանի դիտողութիւններ, ու-
րոնք թէպէտ շատ անգամ ըսուած, յեղյե-
ղուած, բայց դժբաղդաբար ցարդ անխելի
մնացած են, և խոցոտիչ փուշերու նման նո-
րաբոյս լեզուին գեղեցկութիւնը կը խաթա-
րեն: Այս սխալագրութեանց ամենէն սովո-
րականն է մասնիկն

Կոլ

Ամենուն ծանօթ է որ կոս, երեք միա-
վանկ բայերու քով միայն, որ են լաւ, տաւ,
գամ, կը գործածուի. համառոտութիւն կամ
ոչ ձեռին, կամ նմանութիւն մը եր կամ եռա-
արաբերէնին, և իր հայացածը կոս, նման
տաճիկ եօր մասնիկին՝ որ եղբը է կոր. (հմմ.
Քենկ. Քեր. էջ 76). Խնդիրը այս չէ, այլ

թէ քնչպէս պէտք է գործածել: Ոմանք կը
գրեն, կ'ոգտւ, կ'ոչտւ, կ'ոչտաւ. ոմանք ալ
կոչգամ, կոչտամ, և այլն: Նախընթացներուն
մէջ ապաթարքին տգեղութիւնը ակնհերեւ է.
այդ գրութեան համեմատ՝ հայերէն լեզուն
պէտք էր ոգտւ, ոչտւ, ոչտաւ, ոչտաւով ե-
րեք բայ ունենար, զոր չի ճանչնար: Երկրորդ
ձեւին մէջ, կոչտամ, կոչգամ, կոչգայիւն, և
այլն, որ յաճախ կը տեսնուի թերթներու մէջ,
նոյնպէս սխալ է. վասն զի կոչգամ, և այլն,
չեն միաժամիկ բառեր, այլ երկու, զատ զատ,
կոչ գամ, կոչ տայ, կոչ չան. ուստի հարկ
է գրել, կոչ գամ, կոչ տամ, կոչ չայի, և
ոչ ալ անտահայոց պէս կը գայ, կը տայ,
տգեղ ձեւերը:

Կը

Կոս ին համառոտուածը, զոր արդի սո-
վորութիւնը յատկացուած է բաղմալմանի
բայերուն, մինչ նախնիք ԹԲ դարէն սկսեալ՝
անխտիր ամէն բայերու քով կոս կը գործ-
ածէին: Կը ռառնիկը՝ 1841էն ի վեր՝ առ-
վորութիւն եղած է կրճատել ամէն ձայնա-
ւորէ առաջ, և գրել կ'ընէ, կ'ընէ, կ'ոչգէ, և
այլն. սակայն՝ դարմանալի բան է տեսնել
շատ թերթներու մէջ, և ընտիր լեզուով թեր-
թեր, նոյն կը մասնիկը կրճատուած՝ նաեւ
բաղձաձայններէ առաջ: Թաճախ կը կարդանք
տաճկահայոց թերթներուն մէջ կ'ընէ, կ'տա-
նէիւն, կ'գործէ, կ'յոգնի, կ'հագնի, և այլն:

Թէ քնչ է այս կրճատման պատճառը,
չենք գիտեր. այսպէս գիտենք միայն՝ որ
բ, տ, գ, յ, ճ, ձայնաւոր գրեր չեն, և այդ
ձեւերուն մէջ ապաթարքը բոլորովին աւելորդ
է, որովհետեւ ձայնաւորի կրճատում չկայ:
Ապա ուրեմն հարկ է գրել կը բերէ, կը տա-
նէիւն, կը գործէ, կը յոգնի, և այլն: Նոյն
սխալը աւելի եւս տարածուած է ս, զ, շ,
գրերէն առաջ. կը գրեն շատերը, կ'սկսի,
կ'զգան, կ'շտապեն, և այլն: Աշխարհաբար
լեզուի մաքրութեան սիրողը՝ հարկ է որ
զատենք եւս գրեն, կը սկսի, կը զգան, կը
շտապեն, վասն զի ս, զ, շ, գրերը ձայնաւոր
չեն, և ձայնաւորի կրճատում տեղի չէ ու-
նեցած: Ռուսահայոց մէջ կան գրիչներ, որ

ուղիղ կերպով կը գրեն. կան ալ՝ որ կը գրեն. կբերէ, կգործէ, և այլն. որուն անտեղու-
թիւնը արդէն յայտնի է:

Ա, չ, ջ, չ

Բարեկոն մը խոսնակ գրութեանց նոյն-
պէս այս ձեւերուն մէջ — Ա թացասականէն
սկսիմք: Թէ ուսկից երեւան ելած է սա՝
Քննակ. Քեր. լաւ կերպով կը պարզէ. Նախ-
նեաց ոչին ընտանեկանը՝ որ է չ, կը սկսի
տիրապետել միջին դարերու մէջ՝ մինչև որ
ծա, ժԲ, դարերու մէջ երեւան կ'ելլէ նոր
ձեւ մը էական բայով և ի նախորդով. Ա ի
հասանելի (չէ ի հասանելի), չի հասնիր. չեաք
ի չսել, չիկնք լսեր. չեմ ի գալ, չեմ ի գար,
և այլն. Այդ ի նախորդը հիմայ միայն երեք
միավանկ բայերու վրայ ծնացած է, որ սա-
կայն աւանդելն կը համարուի: Նոյն ի
նախորդին է դարձեալ, կը յաւելու նոյնը,
սահմ. ներկ. եզ. Յ գլխին զարտուղու-
թեան պատճառը. կըսենք կրճատմամբ՝ ինք
չ լսեր, չի մար. իբր թէ չէ ի լսեր, չէ ի մար.
կամ իբր թէ չի լսեր, չի մար, և այլն:

Այս այսպէս բլլալէն ետքը, փափաքելի է
որ ազգային լեզուներն հետեւէին այս ուղիղ և
զրեթէ ընդհանրացած կանոնին, և սահմ. ներկ.
եզ. Յ գլխերը բաղաձայնէ առաջ գրէին
չի բացասականով և ձայնաւորէ առաջ, չի՝
վան զի ձայնաւորի կրճատում կայ. — գրէին.
չի առններ, չի բերեր, չի նստար, չ'ուզեր,
չ'ունենար, չ'ընդունիր. և ոչ՝ չը տեսներ, չը
բերեր, կամ չտեսներ, չբերեր, կամ չտես-
ներ, չբերեր, (որ է ստոր. անկատ.), և կամ
չուզեր կամ չընդունիր. այս վերջի ձեւերն
ամէնքն ալ սխալ են, և սակայն ամէնքն ալ
խառնափնտր կերպով գործածութեան մէջ
են: Պրոշակայ լեզուները՝ գրեթէ ամէնքն ալ
ուղիղ կերպով կը գրեն այս ձեւերը, և զեւ
վերջերս՝ Արեւելք քանի մը սինակ կը զոհէր
այս խնդրոյն նկատմամբ. բայց ոչ ապաքէն
զեւ կը շարունակեն սխալագործութիւնները:
Կան լեզուներ, և աւելի հնդկականներ կամ
թարգմանիչներ, որոնք խոսնիխոսուն կը գրեն.
չի տեսայ, չի բերել, չի չինեց, և այլն. ու-
րիշներ՝ չը տեսայ, չը բերել, չը չինեց, և

այլն. և ուրիշներ՝ չ'տեսայ, չ'բերել, չ'չինեց,
և այլն. երեք սխալագործութիւններուն ալ տեղ-
գործութիւնը յայտնի է: Նախնիք կը գրէին
չտեսի, չբերել, չեբեր, և այլն. արդ ինչ
պատճառաւ աշխարհաբարի մէջ մտեր է այդ
ի գիրը, արդեօք փափկութեան, քաղցրա-
ձայնութեան համար. արդեօք քան զնախնիս
աւելի փափնկ աշանջ ունինք, այդպիսի ան-
տրամաբան ձեւ մը գործածելու համար: —
Չը տեսայ, չը բերի, և այլն, գրելու նպա-
տակն ինչ է. ինչ հարկ կայը գրին. միթէ ուրիշ
ը հնչում ունեցող բառերու մէջ կը դնենք
ը գիրը. կը գրենք, չը տես, չը գոյ, չը բա-
հանայ, չը միաբանութիւն, տը գէտ, տը կար,
և այլն, և այլն, այլանգակ ձեւերով. ոչ. ապա
ինչեւ գրել չը տեսայ, չը բերի, և չգրել՝
չտեսայ, չբերի, ուղիղ կերպով: Տաղաչա-
փութիւնը կը սորվեցնէ, որ միայն ոտանա-
ւորներու մէջ կը գրուի ը գիրը՝ ուր կը հնչուի.
Թէպէտ և արդի տաղաչափները ուշ չեն դնել
կանոնիս, և հազար տեսակ ոտանաւորեանց
պատճառ կ'ըլլան. բայց ոտանաւորաց մէջ
գրուած առնին ալ՝ կը գրուի մէկ բառ լրտե-
սայ, լրտերել, լրտեսեցով, ինչպէս կը գրենք
տրկար, տրգետ, և այլն:

Յաջորդաբար կը խօսինք նաեւ՝ թէ ա-
պոստիկն բացասականը ուր պէտք է դնել,
բայի՞ն թէ պիտիին վրայ, և ուրիշ սխալա-
գործութեանց մասին:

Լ. ԱՐՄԵՆ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ԶԱՆՈՒՅՑ ԶԱՆՈՒՅՑ

1. Խոստացած էինք երկտողի մը յայտ-
նել մեր կարծիքը՝ վաղուան ծայն հայաթեր-
թի մասին, և ահա առիթ սորա երկրորդ թիւն
ալ ստանալով՝ չենք մոռնար մեր խոստումը:
Սոյն դեռարուսիկ հայ գրականական լեզու
կը պարունակէ ընտիր առաջնորդական յո-
գուածներ, կ'ուզէ պատերազմել ընդդէմ մեր
ազգի ճնախապաշարունակներու, վատութիւն-
ներու, կեղծիքներու, անիրաւութիւններու,